

De Kunst van Delen

Verkennd praktijkgericht onderzoek naar voorwaarden voor ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City

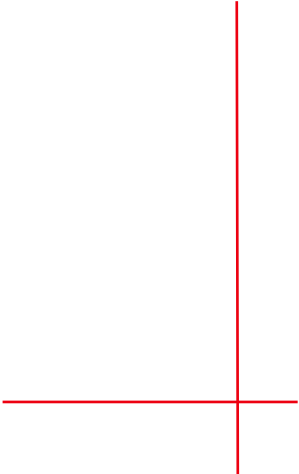
Eindrapportage

Aart van der Maas
Anke Hamers
Dennis Bouma
Nico de Vos

December 2018

© Hogeschool Utrecht, 2018

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudigen voor eigen gebruik of intern gebruik is toegestaan.





COLOFON

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) van de Hogeschool Utrecht is een bundeling van een aantal lectoraten op het gebied van zorg en welzijn, sociaal beleid, maatschappelijke participatie, ondersteuning en dienstverlening, arbeid, recht en veiligheid.

Het KSI heeft zich als doel gesteld een bijdrage te leveren aan een inclusieve, rechtvaardige en veilige samenleving waarbij de waarden van de democratische rechtsstaat centraal staan. Dit doen wij door praktijkgericht onderzoek, ontwikkeling en agendering van actuele maatschappelijke en sociale vraagstukken, vanuit verschillende perspectieven en disciplines. We werken hierbij samen met onderwijs, werkveld en kennisinstituten.

Auteurs

Aart van der Maas

Anke Hamers

Dennis Bouma

Nico de Vos

Jaar van uitgave

2018

Contact en adres

Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht

Lectoraat: Participatie en Stedelijke Ontwikkeling

Postbus 85397- 3508 AJ Utrecht

Padualaan 101 – 3584 CS Utrecht

Telefoon secretariaat: 088-4819222

Email: ksi@hu.nl

www.socialeinnovatie.hu.nl / www.hu.nl

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	3
1.1 ACHTERGROND EN CONTEXT	3
1.2 ONDERZOEKSDOEL	4
1.3 ONDERZOEKSVRAAG	4
2. EERSTE STAP: PARTICIPERENDE OBSERVATIES EN ANALYSEMATRIX	5
2.1 METHODE: PARTICIPERENDE OBSERVATIES	5
2.2 TUSSENRESULTATEN VAN DE PARTICIPERENDE OBSERVATIES	5
3. TWEEDE STAP: INTERVIEWS EN BELANGRIJKSTE VOORWAARDEN	7
3.1 METHODE: INTERVIEWS	7
3.2 TUSSENRESULTATEN VAN DE INTERVIEWS	7
3.2.1 Ingevulde matrix	8
3.2.2 Werkprincipes	9
3.2.3 Organisatie	11
3.2.4 Expertise	13
3.2.5 Ruimte	14
3.2.6 Belangrijkste voorwaarden	15
4. DERDE STAP: GROEPSINTERVIEW EN VALIDERING VAN VOORWAARDEN	17
4.1 METHODE: GROEPSINTERVIEW	17
4.2 TUSSENRESULTATEN VAN HET GROEPSINTERVIEW EN VALIDERING VAN VOORWAARDEN	17
5. VIERDE STAP: VERKENNEND LITERATUURONDERZOEK	19
5.1 SOCIAAL ARTISTIEK	19
5.2 DE NOODZAAK VAN EEN GEDEELD ARTISTIEK CONCEPT	20
5.3 SOCIAAL ARTISTIEKE PROJECTEN EN DE ABCD-METHODE	22
5.4 TUSSENRESULTATEN VAN VERKENNEND LITERATUURONDERZOEK	24
6. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	25
LITERATUURLIJST	27
BIJLAGEN	28
BIJLAGE 1: OPDRACHT AGE FRIENDLY CULTURAL CITY (AFCC)	28
BIJLAGE 2: VRAGENLIJST/ANTWOORDFORMULIER	29
BIJLAGE 3: AFBEELDINGEN AFCC GEBOUWD DOOR GEÏNTERVIEWDEN (MEI T/M JUNI 2018)	30

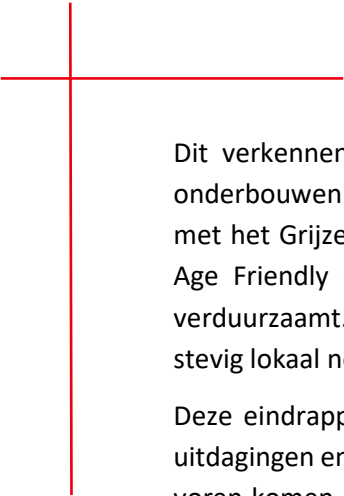
1. Inleiding

Deze rapportage is het resultaat van een praktijkgericht onderzoek naar een bijzonder project *De Kunst van Delen*. In samenwerking met het Grijs Koppen Orkest, hebben diverse organisaties uit Utrecht door middel van het project *De Kunst van Delen* een bijdrage geleverd aan Utrecht als Age Friendly Cultural City (AFCC). Deze onderzoeksrapportage is als volgt opgebouwd: In het eerste hoofdstuk schetsen we de achtergrond en context van het project *De Kunst van Delen* en het onderzoeksdoel en de onderzoeksvraag worden gepresenteerd. In hoofdstuk 2 staan de eerste onderzoeksstap, de participerende observaties, en de tussenresultaten daarvan beschreven. Hoofdstuk 3 behandelt de tweede onderzoeksstap: de individuele interviews en de tussenresultaten ervan, in de vorm van de belangrijkste voorwaarden van het project *De Kunst van Delen* voor de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City. In hoofdstuk 4 is te lezen hoe de validering van die voorwaarden heeft plaatsgevonden en wat deze validering heeft opgeleverd. Dat is de derde stap in het onderzoek. Als vierde en laatste stap in het onderzoeksproces, is op basis van die gevalideerde voorwaarden een verkennend literatuur-onderzoek uitgevoerd. Dit literatuuronderzoek is te lezen in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 zijn tot slot de conclusie en aanbevelingen van dit verkennend praktijkgericht onderzoek te vinden.

1.1 Achtergrond en context

Hoewel Utrecht een relatief jonge stad is en blijft, groeit het aantal inwoners boven de 65 jaar. Waren dit er in 2017 nog ongeveer 35.000, in 2020 zullen volgens de prognose ruim 37.000 inwoners 65 jaar of ouder zijn (Gemeente Utrecht, 2017). Onder meer omdat mensen langer thuis wonen, bestaat er het risico dat de eenzaamheid toeneemt. De gemeente Utrecht wil dit voorkomen door de netwerkvorming van en rondom ouderen te stimuleren, net als het zo lang mogelijk actief blijven en meedoen in de samenleving. Kunst is hierbij een belangrijk element. Het beoefenen van kunst heeft immers een positief effect op welzijn en gezondheid. Het vertonen ervan aan elkaar en anderen stimuleert ontmoeting. Kunst en cultuur helpen om te ontspannen, je talenten te benutten, andere gesprekken te voeren en vooral plezier te hebben. Cultuur, welzijn en zorg, kortom, gaan hand in hand bij activiteiten die ouderen stimuleren om actief bezig te gaan met kunst (Van Ditzhuijzen, Van Grinsven en De Groot, 2018). De samenwerkende organisaties binnen het project *De Kunst van Delen* willen kunst inzetten als een middel om aan deze behoefte tegemoet te komen.

Het project *De Kunst van Delen* valt onder verantwoordelijkheid van de samenwerkende organisaties Stichting Oase (buurthuis), Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland (wijkcultuurhuis) en ZIMIHC (wijkcultuurhuis) te Utrecht. De focus van het project *De Kunst van Delen* ligt op het welbevinden van ouderen met of zonder migratieachtergrond die in Utrecht wonen. Tegelijk is er een nadrukkelijke koppeling met jongeren, om zo een bredere laag te betrekken bij dit project. Dat leidt naar verwachting tot nieuwe, wederzijds waardevolle artistieke en sociale ervaringen. Het project beoogt nieuwe, duurzame ontmoetingen tot stand te brengen doordat er gedeelde interesses zijn ontdekt. Muziek wordt hierbij als verbindend middel ingezet, waarbij gezocht wordt naar nieuwe artistieke uitingen.



Dit verkennende praktijkgerichte onderzoek is gericht op het systematisch onderzoeken en onderbouwen van de (on)mogelijkheden van het project *De Kunst van Delen* en de samenwerking met het Grijs Koppen Orkest, dat een begin moet maken met de ontwikkeling van Utrecht als Age Friendly Cultural City. Utrecht wil een stad zijn waar cultuurparticipatie door ouderen verduurzaamt. Hierbij staan samenwerking tussen cultuur, zorg en welzijn en het bouwen aan een stevig lokaal netwerk centraal.

Deze eindrapportage richt zich op het beschrijven en in beeld brengen van de werkwijze, de uitdagingen en de do's en dont's die uit de eerste module van het project *De Kunst van Delen* naar voren komen. In de eerste module concentreert het project zich wat betreft de ouderen op de wijk Zuilen, omdat er al direct aansluiting is bij een aantal ouderen-communities in de wijk. Van hieruit kunnen ook verbindingen gelegd worden met andere ouderen in de wijk. Als het project zich goed ontwikkelt, gaat in een plusmodule met de expertise en de ontwikkelde methodiek het project ook uitgevoerd worden in een andere wijk van Utrecht.

1.2 Onderzoeksdoel

Het doel van dit praktijkgerichte onderzoek is een systematische verkenning gericht op het beschrijven en in beeld brengen van de werkwijze, de uitdagingen en de do's en dont's die uit het project van *De Kunst van Delen* naar voren komen. Inzet is dat dit project als een eerste stap naar de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City kan dienen. Dus het gaat hier om een verkennend praktijkgericht onderzoek naar de voorwaarden voor de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City.

1.3 Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Wat zijn de belangrijkste voorwaarden die naar voren komen bij het project De Kunst van Delen in de wijk Zuilen, voor de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City?

Onder voorwaarden wordt hier verstaan: de werkwijzen, uitdagingen, do's en dont's van het project, met het oog op doorontwikkeling ervan in de plusmodule van *De Kunst van Delen*, met als doel Utrecht als Age Friendly Cultural City.

2. Eerste stap: Participerende observaties en analysematrix

Om tot een goed antwoord te komen op de hoofdvraag, is het onderzoek opgedeeld in vier stappen. In de eerste stap (februari t/m april 2018) is er door middel van participerende observaties kennis gemaakt met het project *De Kunst van Delen*, contact gelegd met de deelnemers en is een eerste model voor verdere analyse ontwikkeld. De uitvoering en tussenresultaten van deze stap zijn te vinden in dit hoofdstuk. In de tweede stap van het onderzoek (mei t/m juni 2018) zijn er individuele interviews afgenomen en met behulp van het model in kaart gebracht. De uitvoering en tussenresultaten van deze stap zijn te vinden in hoofdstuk 3. In de derde stap (september t/m oktober 2018) zijn de resultaten vanuit de observaties en interviews door middel van een groepsinterview onderzocht en gevalideerd. De resultaten hiervan zijn te lezen in hoofdstuk 4. De vierde stap (oktober t/m november 2018) bestaat uit een aanvullend literatuuronderzoek, waarmee de resultaten van een theoretische basis worden voorzien. Dit literatuuronderzoek is te vinden in hoofdstuk 5.

2.1 Methode: Participerende observaties

Tijdens de eerste stap van dit onderzoek (februari t/m april 2018) is er door middel van participerende observaties kennis gemaakt met het project *De Kunst van Delen* en contact gelegd met de deelnemers. Op 13 februari heeft een startbijeenkomst plaatsgevonden met opdrachtgever Appie Alferink. Vervolgens is er geobserveerd tijdens vier bijeenkomsten. Dit waren drie repetities, op 16 januari, 22 maart en 6 april, twee in buurthuis Oase en één in theater ZIMIHC, en de presentatie in theater ZIMIHC op 12 april 2018. Tijdens deze bijeenkomsten is er geobserveerd en zijn er korte gesprekken gevoerd met verschillende deelnemende ouderen. Daarnaast is ook het filmmateriaal, dat gemaakt is tijdens het project *De Kunst van Delen*, bekeken.

2.2 Tussenresultaten van de participerende observaties

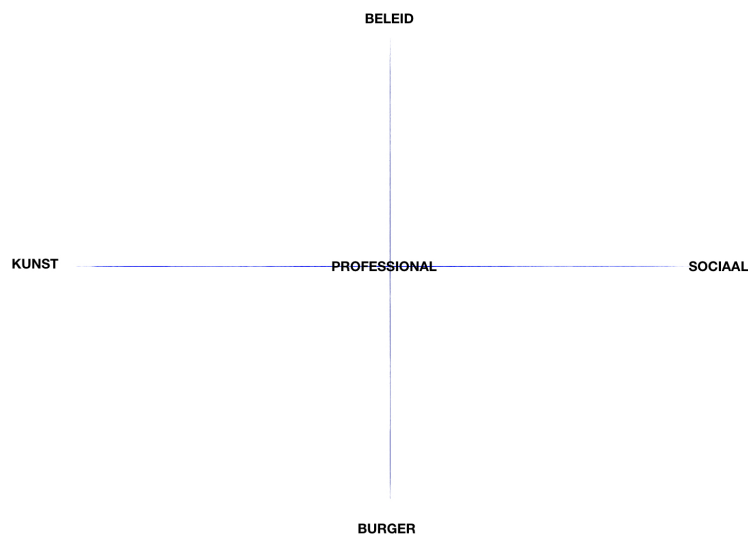
Via ongestructureerde, participerende observaties¹ van de repetities en de presentatiedag op 12 april 2018, het filmmateriaal én extra korte gesprekken met deelnemende ouderen komt naar voren dat er voor de ouderen diverse redenen zijn voor deelname aan *De Kunst van Delen*. De onderzoekers hebben hun eigen observaties met elkaar uitgewisseld en besproken. Het resultaat daarvan was een rubricering in motieven van ouderen om deel te nemen aan het project. De onderscheiden motieven zijn daarna weer ter beoordeling voorgelegd aan de deelnemers (member check). De motieven zijn te categoriseren naar sociale, muzikale en culturele motieven. De sociale motieven hebben met name betrekking op het ontmoeten van mensen en het onder de mensen zijn. Bij muzikale motieven gaat het om het plezier in samen muziek maken, maar ook het leren van de ander en het uitbreiden van je muzikale talenten. Culturele motieven gaan over

¹ Deze manier van observeren stelt de onderzoekers in staat om de motieven achter het handelen van deelnemers, vrijwilligers en professionals te achterhalen. Nadeel is dat de observatie subjectief kan zijn. Vandaar dat de onderzoekers hun waarnemingen voortdurend toetsen in de interviews.

het voortzetten en behouden van de eigen cultuur middels muziek. Tijdens de observaties kwam hier met name de Hindoestaanse cultuur naar voren.

Op soortgelijke manier zijn via de ongestructureerde, participerende observaties, de besprekingen tussen onderzoekers en de beoordeling van de organisatoren rubriceringen aangebracht (triangulatie). Dit onderzoeksproces heeft geleid tot een matrix (figuur 1) die verder is ingevuld met de volgende categorieën: 'werkprincipes', 'organisatie', 'expertise' en 'ruimte' (figuur 2). De matrix kent twee assen. De horizontale as is een inhoudelijke as die het continuüm aangeeft tussen de domeinen 'kunst' en 'sociaal'. De verticale as is gericht op de bijdrage van de actoren in de samenwerking, die een dynamische overgang weergeeft van 'beleid', naar 'professional', naar 'burger'.

Om de observaties en indrukken uit de eerste korte gesprekken te verder te toetsen, hebben we besloten om verschillende deelnemers ook individueel te interviewen. De categorieën zijn ter beoordeling voorgelegd en gebruikt in de half gestructureerde interviews. De geïnterviewde deelnemers herkenden zich in de observaties van de onderzoekers en de daaruit voortgekomen categorieën en hebben in de interviews de categorieën nadere invulling gegeven (zie figuur 2). De onderzoeksmethode en de resultaten van de interviews zijn te lezen in het volgende hoofdstuk.



Figuur 1. Analysematrix De Kunst van Delen

3. Tweede stap: interviews en belangrijkste voorwaarden

In de tweede stap van het onderzoek (mei t/m juni 2018) zijn er zes individuele interviews en één duo-interview afgenomen. De interviews zijn afgenomen met twee deelnemers van het project *De Kunst van Delen* (duo-interview), de directeur van ZIMIHC, de directeur van Jongerencultuurhuis Kanaleneiland, de projectleider van *De Kunst van Delen*, de coördinator vanuit buurthuis Oase en de muzikaal begeleider van *De Kunst van Delen*. Tevens heeft er een individueel interview plaatsgevonden met de dirigent en artistiek leider van het Grijs Koppen Orkest. Hij was ook onderdeel van het team dat een bijdrage heeft geleverd aan het programma Age Friendly Cultural City in Utrecht.

3.1 Methode: Interviews

Omdat *De Kunst van Delen* als een eerste stap kan worden gezien naar de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City, hebben wij met alle deelnemers voor het interview een stad gebouwd gebaseerd op het concept *New Babylon* van kunstenaar Constant Nieuwenhuijs. Het concept *New Babylon* gaat over het schetsen van een visie over een culturele stad van de toekomst. De deelnemers aan *De Kunst van Delen* hebben hun eigen Age Friendly Cultural City gebouwd, in het licht van zo'n stad van de toekomst. De uitwerking van de opdracht die met de deelnemers is uitgevoerd is te vinden in bijlage 1.



Afbeelding: gebouwde AFCC door de directeur van Cultuurhuis Kanaleneiland

Na het bouwen van de stad is er steeds een half gestructureerd interview afgenomen, mede op basis van een vragenlijst/antwoordformulier. Tijdens het beantwoorden van de vragen is aan de respondenten gevraagd om het antwoordformulier direct in te vullen, zodat zij tot een gerichter antwoord konden komen. De vragenlijst is deels gebaseerd op de theorie rond *commons*, oftewel: zelforganiserende gemeenschappen (Ostrom, 1990). De vragenlijst is te vinden in de bijlage 2.

De interviews zijn met toestemming van de respondenten opgenomen en geanalyseerd. Daarnaast zijn de ingevulde antwoordformulieren meegenomen in de analyse. De data zijn geanalyseerd met behulp van de matrix (zie figuur 1) en naar categorie gerubriceerd. Daarin zijn de inzichten van de geïnterviewden meegenomen. De gehanteerde categorieën 'werkprincipes', 'organisatie', 'expertise' en 'ruimte' die in de interviews aan bod zijn gekomen, worden in de volgende paragrafen toegelicht en geanalyseerd.

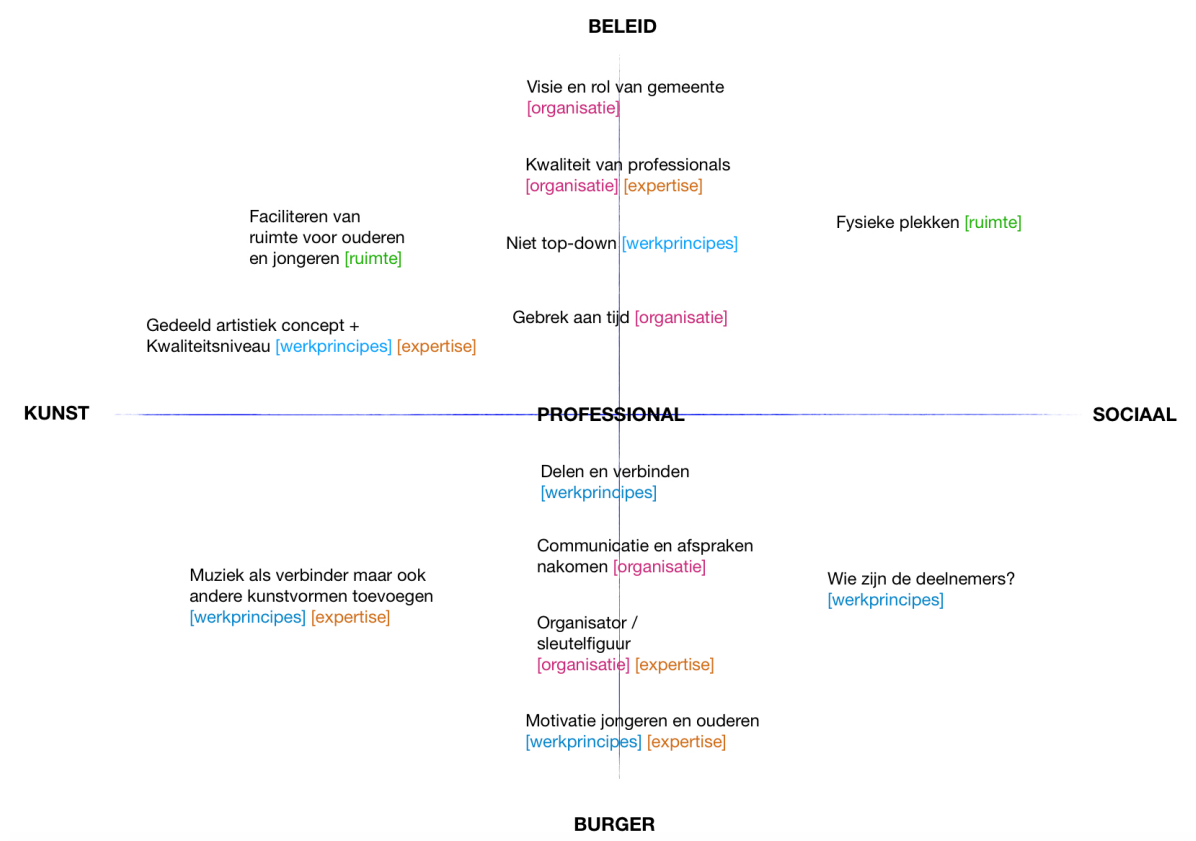
3.2 Tussenresultaten van de interviews

In paragraaf 3.2.1 is de ingevulde matrix te vinden. In paragraaf 3.2.2 tot en met 3.2.5 is op basis van de interviews een nadere beschrijving en analyse per categorie van de matrix te vinden.

In paragraaf 3.2.6 worden per categorie de belangrijkste voorwaarden als tussenresultaten van stap 2 puntsgewijs uiteengezet.

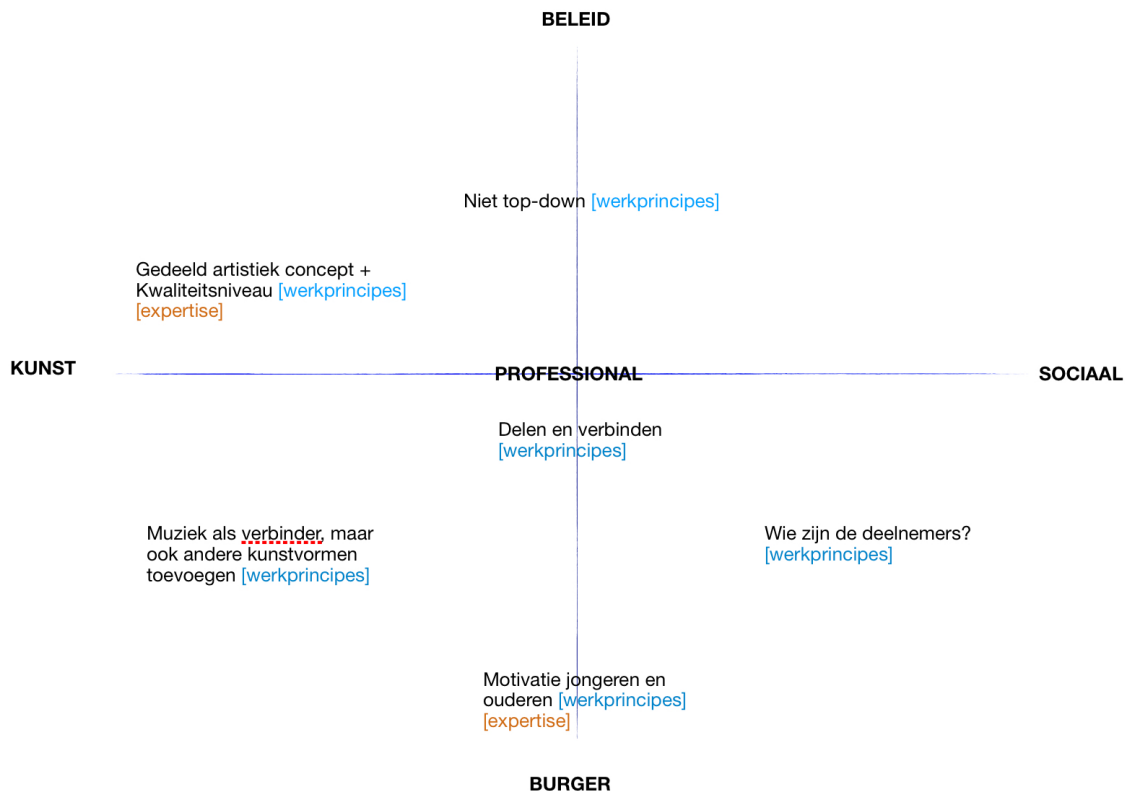
3.2.1 Ingevulde matrix

De matrix (zie figuur 2) en de categorieën zijn, zoals gezegd, tot stand gekomen op basis van terugkerende thema's in de observaties en de interviews die zijn afgenomen in de tweede stap. Uit die interviews zijn de werkwijze, uitdagingen, do's en dont's van het project *De Kunst van Delen* gehaald en gecategoriseerd en is dieper ingegaan op de categorieën. De gehanteerde categorieën zijn: 'werkprincipes', 'organisatie', 'expertise' en 'ruimte'.



Figuur 2. Ingevulde analysematrix De Kunst van Delen

3.2.2 Werkprincipes



Figuur 3. Inge vulde analysematrix “werkprincipes” De Kunst van Delen

In de interviews komt het belang van een *gedeeld artistiek concept* naar voren. Hierbij wordt benoemd dat het artistiek concept uitgaat van artistieke kwaliteit, en niet *top-down* en aanbodgericht wordt ingezet, maar met de deelnemers tot stand wordt gebracht. De deelnemers zelf dienen zich eigenaar te voelen van het artistiek concept. Het is daarom belangrijk om met elkaar overeenstemming te bereiken over de vraag: in hoeverre hebben de deelnemers invloed op het uiteindelijke product? Hierin zit een spanningsveld tussen artistieke kwaliteit en inspraak van deelnemers. De sleutel hierin lijkt te liggen in de expertise van de begeleiders (zie hiervoor paragraaf 3.2.4). Pas als het artistieke concept helder is geworden, kan er eventueel gekozen worden voor een meer aanbodgericht aanpak.

Tijdens het project waren er veel wisselingen bij de deelnemers en was er onduidelijkheid *wie de deelnemers zijn*. Er was een aantal vaste deelnemers bij *De Kunst van Delen*, maar zowel bij de ouderen als bij de jongeren was er geen sprake van een vaste groep en er was dus ook niet een groep als geheel. Daardoor werd het ook lastig voor de begeleiders en de deelnemers om te werken aan een goed eindproduct. Ook onderlinge concurrentie tussen deelnemers in het maakproces en in de uitvoering is een aandachtspunt. In de interviews wordt het belang van goede begeleiding genoemd, waarbij oog moet zijn voor sociale verhoudingen, maar ook voor artistieke

kwaliteit. Heldere onderlinge afspraken zijn daarin van groot belang, evenals respect voor elkaars culturele en artistieke uitingen.

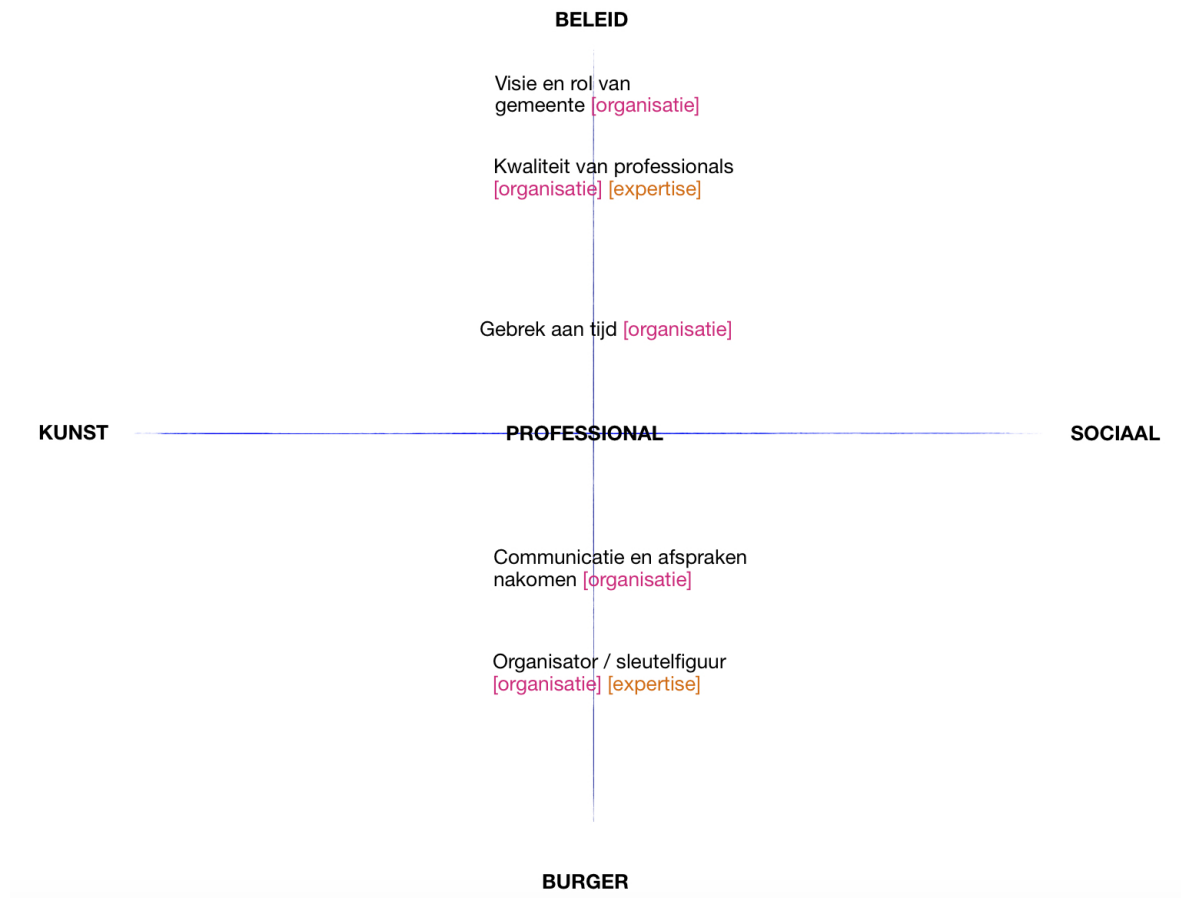
Er werd in de interviews wisselend gedacht over wie wel en niet kunnen deelnemen aan dit project. Sommigen gaven aan dat iedereen kan deelnemen, anderen geven aan dat een deelnemer minimaal goed gemotiveerd moet zijn (*motivatie jongeren en ouderen*). Het werd in de interviews niet helemaal duidelijk wat de minimale muzikale kwaliteit van de deelnemers moet zijn om te kunnen deelnemen aan *De Kunst van Delen*. Vanuit alle partijen – de organisatie, de begeleiding en de deelnemers – wordt wel een bepaald commitment naar het project verwacht. Wat dat commitment dan betekent, is niet geëxpliciteerd.

De mate van eigenaarschap van de deelnemers heeft invloed op de mate van motivatie van de deelnemers. Bij de oudere deelnemers zit de motivatie vooral op het gebied van sociale, culturele en muzikale motieven. Uit de interviews komt naar voren dat er bij de jongeren een gebrek aan motivatie te zien is. Dit gebrek aan motivatie heeft met name te maken met een gebrek aan aansluiting op sociale, culturele en muzikale motieven. Het is van belang om aan de voorkant jongeren mee te nemen in de totstandkoming van het artistiek concept (*motivatie jongeren en ouderen*).

Tijdens *De Kunst van Delen* was er veel ruimte voor *delen en verbinden*. Er werd verbinding gezocht tussen culturen, generaties en organisaties. Vanuit de interviews blijkt dat dit erg wordt gewaardeerd. Echter was het artistiek concept van *De Kunst van Delen* nog niet af. Vanwege de deadline van de presentatie op 12 april 2018 is er zonder helder en gedeeld artistiek concept gewerkt. Het werken vanuit een gedeeld artistiek concept met inspraak van de deelnemers aan de voorkant is een belangrijke voorwaarde voor het slagen van het project.

Aanvankelijk leek muziek een verbindende kunstvorm te zijn binnen het project (*muziek als verbinder*). Toch blijkt uit de interviews dat het te aanbodgericht aanbieden van een bepaalde kunstvorm geen garantie is voor een succesvol project. Dit heeft ermee te maken dat muziek door verschillende deelnemers op verschillende manieren wordt ingevuld en geïnterpreteerd. Het bleek niet zo makkelijk te zijn om verschillende muziekstijlen met elkaar te vermengen. Wanneer je meer uit wilt gaan van de (kwaliteit van de) deelnemers kun je de vraag stellen of je niet ook andere kunstvormen moet toelaten in je artistiek concept. Denk bijvoorbeeld aan de openingsdans van het jonge meisje tijdens de presentatie op 12 april 2018.

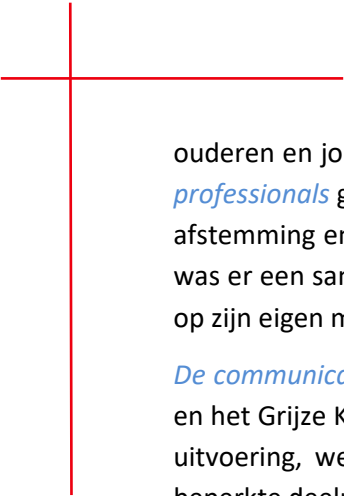
3.2.3 Organisatie



Figuur 4. Ingevulde analysematrix "organisatie" De Kunst van Delen

In de interviews is op de verticale as, die een dynamische overgang weergeeft tussen 'beleid', 'professional' en 'burger', wat betreft het 'beleid' vooral gesproken over de bijdrage van de gemeente Utrecht. De *visie en rol van de gemeente Utrecht* was voor de geïnterviewden helder en de kaders die gesteld zijn geven voldoende ruimte om het project bottom-up vorm te geven. De bijdrage van de gemeente was zichtbaar in de uitvoering door een grote betrokkenheid van medewerkers van de gemeente in de organisatie, uitvoering en evaluatie.

In de interviews komt naar voren dat het voor diverse partijen een uitdaging is om met verschillende organisaties samen te werken aan een gezamenlijk optreden. Geïnterviewden geven aan dat er tijd nodig is om het artistiek concept en de uitgangspunten met elkaar te delen en de betrokkenen hierin mee te nemen. Er wordt veel waarde gehecht aan het betrekken van deelnemers en dat vraagt om de nodige aandacht en tijd. Er was nu een *gebrek aan tijd* om daar voldoende aandacht aan te geven. Tot nu toe is de artistieke en sociale begeleiding binnen *De Kunst van Delen* verdeeld over twee organisaties, waarbij de projectleiding en sociale begeleiding van de deelnemers van met name de ouderen meer bij ZIMIHC en de artistieke begeleiding van



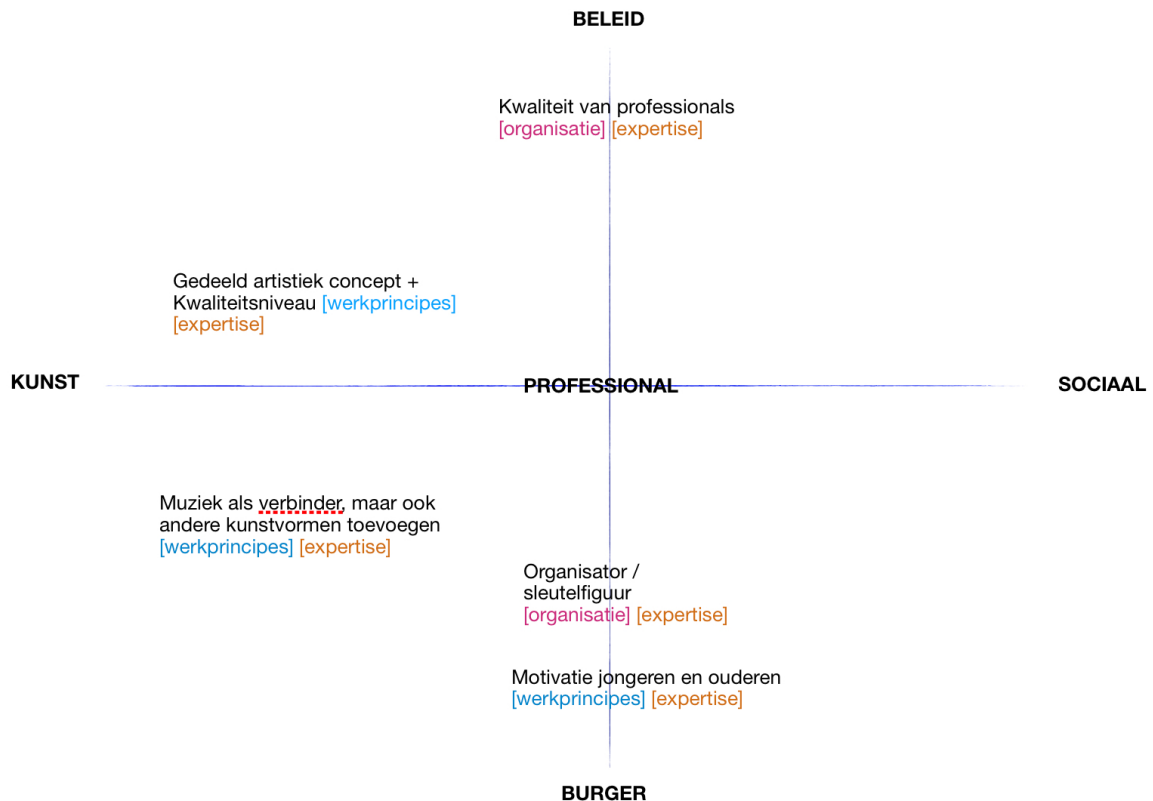
ouderen en jongeren meer bij Cultuurhuis Kanaleneiland is belegd. Op zich was de *kwaliteit van professionals* geborgd in het project, maar het verdelen van artistieke en sociale taken vraagt om afstemming en samenwerking waarvoor de betrokkenen moeilijk tijd konden vinden. Daarnaast was er een samenwerking met het Grijze Koppen Orkest, die de artistieke en sociale begeleiding op zijn eigen manier vormgeeft.

De communicatie en afspraken tussen de organisatoren van *De Kunst van Delen*, buurthuis Oase en het Grijze Koppen Orkest leken vooraf duidelijk, maar gedurende het project, met name in de uitvoering, werden afspraken niet altijd nagekomen en uitgevoerd. In dit verband wordt de beperkte deelname van de jongeren in het project vaak genoemd.

Een project als *De Kunst van Delen* draait op vrijwilligers. In de interviews komt de samenwerking tussen professionals en vrijwilligers herhaaldelijk aan bod. In het bijzonder komt naar voren dat het van belang is om vrijwillige *organisatoren/sleutelfiguren* te herkennen en in te zetten. Geïnterviewden benadrukken dat deze personen duidelijke rollen en taken moeten hebben en dat ze moeten worden betrokken in overleggen. Zij geven aan dat daarbij rekening gehouden dient te worden met de agenda's van de sleutelfiguren en overleggen bijvoorbeeld te plannen na werktijden van de vrijwilligers.

Over de presentatiedag op 12 april 2018 zijn uit de interviews belangrijke inzichten naar voren gekomen. De aandachtspunten rondom de categorie "ruimte" worden in paragraaf 3.2.5 uiteengezet. Hier noemen we een belangrijk aandachtspunt, namelijk de planning van de presentatiedag. Ouderen, maar ook kinderen hebben lang moeten wachten voordat zij hun bijdrage mochten leveren op het podium. Met name van de ouderen is dat te veel gevraagd vanwege hun gezondheid. Professionals moeten hun kwaliteiten in hun onderlinge samenhang afstemmen en benutten om het programma aan te laten sluiten op de deelnemers.

3.2.4 Expertise



Figuur 5. Ingevulde analysematrix "expertise" De Kunst van Delen

Het omgaan met het spanningsveld tussen artistieke kwaliteit en inspraak van deelnemers vraagt expertise van de professional(s). Vrijwel alle geïnterviewden benadrukken dat *De Kunst van Delen* vraagt om een aanpak waarin je de deelnemers meeneemt in je artistiek eindproduct (*gedeelde artistiek concept + kwaliteitsniveau*).

De begeleiders van de deelnemers van het project hebben daarvoor specifieke kwaliteiten nodig (*kwaliteit van professionals*). In de interviews noemt men de artistieke vaardigheid en sociale vaardigheid. Het gaat om het herkennen van (artistieke en organisatorische) kwaliteiten van de deelnemers en het uitvoeren van een artistiek concept, maar ook om het begeleiden van groepsprocessen en werken op basis van (individuele) motivatie. De expertise van de professional(s) kan verenigd worden in één persoon, maar kan ook in meerdere personen gevat worden. Met name dat laatste vraagt om afstemming en samenwerking.

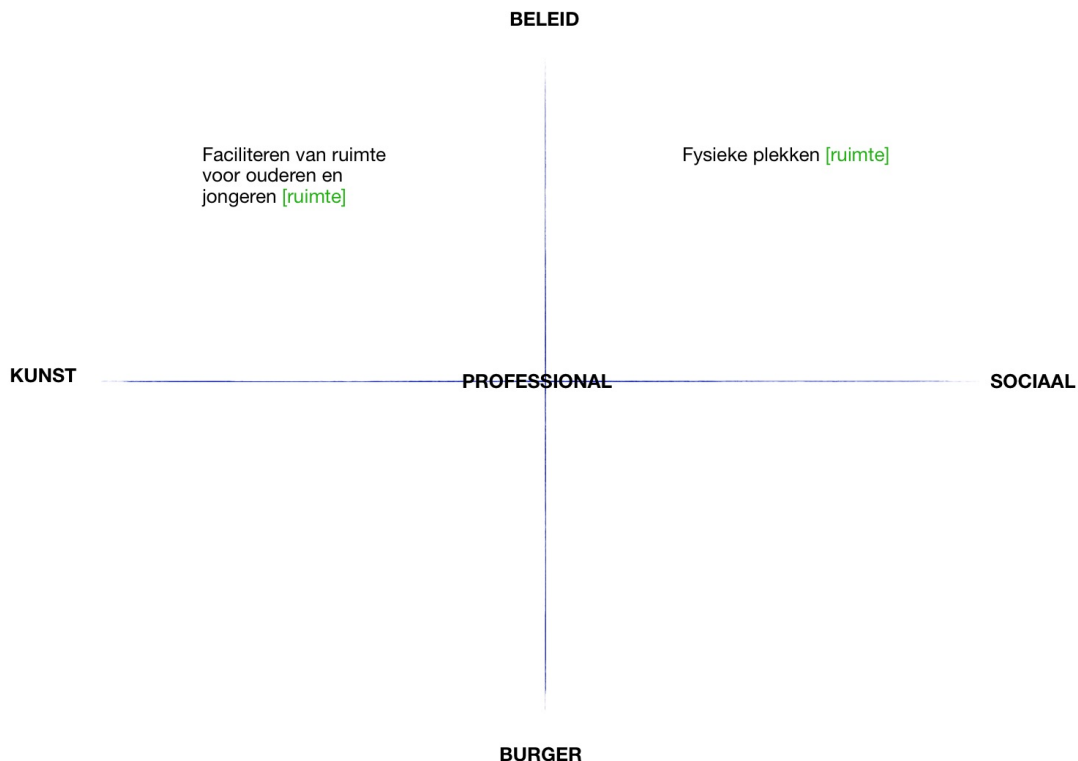
De professional(s) moet vanaf het begin van het project meedraaien en serieus genomen worden. Zij leveren een belangrijke bijdrage aan het eigenaarschap en stimuleren de *motivatie van de jongeren en ouderen*.

Als bij *De Kunst van Delen* niet alleen *muziek als verbinder wordt* ingezet, maar ook andere kunstdisciplines, vraagt dat om specifieke multidisciplinaire vaardigheden van de artistieke

professional(s). Nu was voor het huidige project *De Kunst van Delen* alleen een muzikaal leider aangesteld en het Grijs Koppen Orkest had een eigen vaste muzikaal leider.

Tijdens de presentatiedag zijn er meer mensen nodig die hands-on de organisatie en de presentatie op zich nemen. Zoals stagemanagers, techniek, geluid, belichting, begeleiding van de artiesten, catering, vervoer, et cetera. Het belang van het inzetten van vrijwilligers wordt daarbij door de geïnterviewden allerminst onderschat (*organisator/sleutelfiguur*).

3.2.5 Ruimte



Figuur 6. Ingevulde analysematrix "ruimte" De Kunst van Delen

Bij *De Kunst van Delen* is ervoor gekozen om de presentatie op één plek uit te voeren (*faciliteren van ruimte*). Voor de deelnemers was het podium in het theater een uitdagende plek. De theatrale ambiance motiveerde de deelnemers om kwaliteit te bieden. Een aantekening daarbij is dat de jongeren zich ook sterk aangetrokken voelen tot social media als 'podium'. In de interviews wordt meerdere malen benoemd dat het een idee is om de presentatie op verschillende plekken (tegelijkertijd) uit te voeren. Plekken dichtbij de deelnemers zelf. Er wordt gedacht aan pleinen, buurthuizen, schoolgebouwen en online. Met name voor jongeren lijkt een 'online podium' erg aantrekkelijk.

Geïnterviewden geven aan dat er *fysieke plekken* nodig zijn om bij elkaar te komen en elkaar te ontmoeten. De ruimtes dienen goed bereikbaar te zijn voor alle deelnemers en het publiek. Denk aan rolstoelvriendelijkheid, bereikbaarheid van toiletten, enzovoort. De veiligheid van de deelnemers en het publiek mag hierbij niet onderschat worden.

3.2.6 Belangrijkste voorwaarden

In deze paragraaf staan puntsgewijs per categorie de belangrijkste voorwaarden als tussenresultaten van stap 2 weergegeven. Deze voorwaarden worden in de volgende, derde stap van het onderzoek, het groepsinterview, met de betrokkenen verder gewogen en gewaardeerd. Het gaat om de volgende voorwaarden:

Werkprincipes

- Werk vanuit een gedeeld artistiek concept. Zorg hierbij voor inspraak van de deelnemers aan de voorkant. Bij *De Kunst van Delen* gaat het dan om zowel de ouderen als de jongeren.
- Door andere vormen van kunst en cultuur - naast muziek – toe te laten, kan een grotere groep deelnemers met verschillende artistieke kwaliteiten deelnemen aan het project.
- Bepaal met elkaar: wie zijn de deelnemers? En welke taken en verantwoordelijkheden hebben de deelnemers?

Organisatie

- De deelnemers die meedoen aan het project hebben zelf ook een verantwoordelijkheid.
- Het project vraagt een gedragen artistiek concept dat participatief tot stand komt. Om tot een dat concept te komen, is samenwerking tussen wijkcultuurhuizen en welzijnsorganisaties en kunstenaars nodig. Neem daarvoor de tijd.
- Realiseer meer fysieke ruimtes om mensen laagdrempelig de gelegenheid te geven om elkaar te ontmoeten en contact met elkaar te leggen.
- Er zijn mensen nodig die de contacten regelen. Dat hoeft niet per se een professional te zijn, maar mag ook een vrijwilliger/sleutelfiguur zijn. Vrijwilligers zijn van toegevoegde waarde voor een project als *De Kunst van Delen*. Activerende ouderen en jongeren (sleutelfiguren) zijn daarvoor belangrijk. Zet deze personen in hun rol, geef ze heldere taken en betrek ze bij overleggen.
- Het is belangrijk om afspraken te maken over het vervolg van het project *De Kunst van Delen*. Zo kan er gebouwd worden aan een gezamenlijke werkwijze. Maak heldere afspraken om stil te staan bij het vervolg van het project.

Expertise

- De professional(s) van het project *De Kunst van Delen* dienen over zowel artistieke als sociale vaardigheden te beschikken. De sociale en artistieke vaardigheden kunnen in een of meerdere personen verenigd zijn.
- Afstemming en samenwerking tussen professionals is daarbij belangrijk.
- De expertise van de professional(s) moet vanaf het begin van het project helder zijn en meegenomen worden.

- Tijdens presentaties zijn meer mensen nodig die hands-on de organisatie en de presentatie op zich nemen.

Ruimte

- Fysieke plekken zijn nodig om bij elkaar te komen en elkaar te ontmoeten. Houd daarbij rekening met de behoeftes van de deelnemers (denk bijvoorbeeld aan bereikbaarheid, parkeerplekken en andere faciliteiten voor ouderen).
- De ruimte moet laagdrempelig zijn voor de deelnemers. Let wel: voor ouderen gaat dat over bereikbaarheid, voor jongeren is het 'online podium' een belangrijke plek om kunst te delen.
- De ruimte waar de optredens plaatsvinden moet gelijkvloers zijn, dus meer geschikt voor minder mobiele mensen.

4. Derde stap: groepsinterview en validering van voorwaarden

Als derde stap van het onderzoek, het bespreken en valideren van de in paragraaf 3.2.6 genoemde voorwaarden in de vorm van een tussenrapportage van het onderzoek, heeft er op 9 oktober 2018 een groepsinterview plaatsgevonden met de directeur van ZIMIHC, de directeur van Jongerencultuurhuis Kanaleneiland en de projectleider van *De Kunst van Delen*.

4.1 Methode: Groepsinterview

Tijdens dit groepsinterview zijn de door de geïnterviewden ontworpen 'AFCC-steden' aan elkaar gepresenteerd (zie bijlage 3). Ook zijn de voorwaarden uit de tussenrapportage besproken en gevalideerd door middel van een puntensysteem van 1 tot en met 10. Daarbij gold het principe: hoe hoger de waardering voor een voorwaarde, hoe meer punten. De dirigent/artistiek leider van het Grijze Koppen Orkest kon niet aanwezig zijn. Met hem heeft op 29 oktober 2018 een extra individueel interview plaatsgevonden over de tussenrapportage en validering van de voorwaarden.

4.2 Tussenresultaten van het groepsinterview en validering van voorwaarden

Vanuit bovenstaande interviews is naar voren gekomen dat de intentie om samen tot één gedragen artistiek concept te komen (nog) niet gelukt is. Dit komt in de validering naar voren, met name in de voorwaarde: "Werk vanuit een gedeeld artistiek concept. Zorg hierbij voor inspraak van de deelnemers aan de voorkant. Bij De Kunst van Delen gaat het dan om zowel de ouderen als de jongeren." Deze voorwaarde wordt anders gewaardeerd. Het Grijze Koppen Orkest en *De Kunst van Delen* hebben beiden een eigen artistiek concept. Een verschil in werkwijze en opvatting zit in de mate van participatie van de deelnemers bij het ontwerpen van het artistiek concept en het moment waarop deelnemers worden betrokken in het artistieke proces. Bij *De Kunst van Delen* is de bijdrage van de deelnemers aan het ontwerpen van het artistieke concept erg belangrijk. Deelnemers werken vanaf de start mee aan het artistieke product. Het Grijze Koppen Orkest werkt vanuit een artistiek concept dat door de artistiek leider is ontworpen. Deelnemers zijn vervolgens de uitvoerders van het artistieke concept.

Vanuit de betrokken organisaties bij *De Kunst van Delen* ligt er een wens om de visie op een gedeeld artistiek concept verder te exploreren. Het valt op dat betrokken organisaties (Oase, ZIMIHC en Cultuurhuis Kanaleneiland) verschillend zijn en verschillende achtergronden hebben, maar wel een sterkte gemene deler hebben. Er is bij de professionals van Oase, ZIMIHC en Cultuurhuis Kanaleneiland een gedeelde visie om vanuit en met de deelnemers tot een artistiek concept te komen. Om die reden is gekozen om in het literatuuronderzoek nader in te gaan op de mate van participatie van deelnemers in sociaal-artistieke projecten.

Een tweede voorwaarde die hoog gewaardeerd wordt is: "De professional(s) van het project dienen over zowel artistieke als sociale vaardigheden te beschikken. De sociale en artistieke vaardigheden kunnen in een of meerdere personen verenigd zijn." Opvallend is dat bij het Grijze Koppen Orkest zowel de artistieke als de sociale kwaliteit verenigd is in de persoon van de artistiek leider.



Bij *De Kunst van Delen* waren de sociale en de artistieke taken verdeeld over twee organisaties, te weten ZIMIHC en Cultuurhuis Kanaleneiland. Cultuurhuis Kanaleneiland vond pas in de laatste weken een artistiek leider, waardoor er onvoldoende afstemming mogelijk was om tot een sociaal-artistiek concept te komen. De wens is uitgesproken om de rol van deze professional(s) verder uit te diepen en te begrijpen. Een eerste aanzet hiertoe doen we in het literatuuronderzoek in het volgende hoofdstuk.

5. Vierde stap: verkennend literatuuronderzoek

De vierde en laatste stap in de uitvoering van dit praktijkgericht onderzoek, heeft als doel om de voorwaarden uit het praktijkdeel in de eerste drie stappen, aan te vullen en te verbinden met een aantal relevante theoretische perspectieven. Deze laatste stap is een eerste verkennend literatuuronderzoek over de verhouding tussen professional en burger op de verticale as en over de verhouding tussen sociaal en artistiek op de horizontale as (zie figuur 1).

De focus in de vierde stap van het onderzoek is gebaseerd op de twee voorwaarden die door de respondenten, in deze ontwikkelfase van het project, vooral van belang worden geacht. Het meeste belang wordt toegekend aan de voorwaarde: “Werk vanuit een gedeeld artistiek concept. Zorg hierbij voor inspraak van de deelnemers aan de voorkant; zowel de ouderen als de jongeren”. Het gaat hierbij om de wijze waarop je als professional met deelnemers kunt komen tot een gedeeld en gezamenlijk vormgegeven artistiek concept.

De tweede voorwaarde is: “De professional(s) van het project dienen over zowel artistieke als sociale vaardigheden te beschikken. Dit kan één persoon zijn, maar het kunnen ook meerdere personen zijn”. Ook deze voorwaarde gaat over de verhouding tussen professional en deelnemer (burger). Het gaat erom dat je als professional niet alleen een artistiek concept vormgeeft *voor* deelnemers, maar juist vormgeeft *met* deelnemers en daarbij oog hebt voor de bestaande sociale én artistieke kwaliteiten van deelnemers.

Het zijn deze twee voorwaarden die dit eerste aanvullende literatuuronderzoek richting geven. Allereerst zal vanuit de literatuur worden verkend welke inzichten passen bij het idee van een gedeeld artistiek concept. De verhouding tussen het sociale en artistieke karakter van een dergelijk concept staat hierbij centraal. Er is daarom met name gezocht naar literatuur over sociaal artistieke projecten.

Ook wordt er in dit deel gekeken hoe je als professional *mét* deelnemers tot een dergelijk concept kan komen. Daarbij is het van belang om aandacht te hebben voor sociale verhoudingen, gemeenschapsvorming en het herkennen en inzetten van de kwaliteiten van deelnemers. Deze kenmerken lijken aan te sluiten bij werkwijzen die zich richten op *community development*. Daarom wordt de ABCD-methode als exemplarisch voorbeeld verkend. Ten slotte wordt dit hoofdstuk afgesloten met de (tussen)resultaten van deze onderzoeksstap, als opmaat naar de conclusie en aanbevelingen van het onderzoek als geheel in hoofdstuk 6.

5.1 Sociaal artistiek

Het werken vanuit een gedeeld artistiek concept sluit in de context van dit onderzoek het beste aan bij wat in de literatuur ‘sociaal artistiek’ wordt genoemd. In 2010 schreef Van Looveren in *Boekman #82* een artikel over de betekenis van dit begrip. Het artistieke aspect gaat, aldus Van Looveren, over het creëren van iets dat een ruimer publiek aanspreekt dan alleen de directe familie en vrienden van deelnemers. Daarnaast benadrukt ze dat het artistieke van meerwaarde is door de vrijheid die het creëert.

‘Het artistieke dwingt niet, het artistieke problematiseert niet. [...] Het artistieke oordeelt niet over de mensen, maar gaat uit van kracht en de potenties die bij elk individu aanwezig zijn’ (Van Looveren 2010, p.44).

De sociale context waarin en waar vanuit men werkt is echter net zo belangrijk. Deze context kan zowel gaan over de aandacht voor sociaal achtergestelde groepen, als over de methode waarmee men werkt. Die laatste gaat over het collectieve karakter waarmee wordt gewerkt aan een artistiek product. ‘Sociaal artistieke projecten zoeken in de praktijk dus steeds naar een evenwicht tussen het sociale en het artistieke. Het artistieke is een onderdeel van het doel dat nagestreefd wordt. Dat doel is een product met een zekere artistieke kwaliteit, maar tegelijkertijd is het artistieke niet het enige doel, want er worden ook sociale doelstellingen nagestreefd’ (Van Looveren 2010, p.44).

Sociaal artistieke projecten hebben als doel om mensen in hun eigen kracht te zetten, hen mondig te maken, en kunnen op deze manier burgers de kans bieden om de samenleving mede vorm te geven. Social Art Lab plaatst deze doelstelling, in de position paper die ze in 2014 uitbrachten, in een veranderende politieke context: van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving. Deze laatste zou zich kenmerken door burgers die zelf meer gaan doen, vanuit eigen kracht en in samenwerking met professionals (Social Art Lab, 2014). Wat opvalt in de paper is de aandacht voor de maatschappelijke waarde van een sociaal artistieke werkwijze en het uitgangspunt dat burgers vanuit eigen kracht participeren in samenwerking met professionals. Dit suggereert dat niet langer de professional aan zet is, maar dat de professional een samenwerkingspartner is geworden van burgers.

De aandacht voor de maatschappelijke waarde en het sociale effect van sociaal artistieke projecten komt veelvuldig terug in de literatuur. Daarbij lijkt de kern dat actieve deelname de sociale effecten van dergelijke projecten aanzienlijk positief beïnvloedt (Ketelaars & Metze, 2011). Aangezien de hoofdvraag van dit onderzoek zich niet zo zeer richt op het effect van het project *De Kunst van Delen*, maar meer op relevante do’s en dont’s, zullen deze onderzoeken en artikelen in dit hoofdstuk op dit punt niet verder worden besproken. Het is in de context van het onderzoek relevanter om te kijken hoe in de literatuur de noodzaak van een gedeeld artistiek concept wordt beschreven en welke van belang zijnde werkprincipes hierbij worden genoemd.

5.2 De noodzaak van een gedeeld artistiek concept

Social Art Lab benadrukt in haar manifest de noodzaak van een gedeeld artistiek concept voor het laten slagen van sociaal artistieke projecten: ‘De kracht van kunst in de buurt komt het best tot z’n recht als bewoners zelf in een creatief proces zitten’ (Social Art Lab, 2014, p. 3.). Daarbij baseert Social Art Lab zich op het onderzoeksrapport *De kracht van cultuur* (2011). Deze publicatie is het resultaat van een twee jaar durend onderzoek naar vijftien cultuurprojecten in aandachtswijken verspreid over Nederland. Er wordt in *De kracht van cultuur* een onderscheid gemaakt tussen publieksparticipatie en directe participatie. Publieksparticipatie gaat over het betrekken van wijkbewoners als publiek. ‘Directe participatie betreft wijkbewoners die acteur, schilder of danser zijn en onderdeel zijn van de voorstelling’ (Ketelaars & Metze, 2011, p. 58).

Dit lijkt een engere opvatting van participatie dan terugkomt in de voorwaarde over het gedeeld artistiek concept. In *De kracht van cultuur* lijkt directe participatie vooral te gaan over deelnemers betrekken bij de uitvoering van projecten. Terwijl het in de gestelde voorwaarde over het gedeeld artistiek concept veel meer lijkt te gaan over artistieke eigenaarschap van deelnemers vanaf een eerder moment in het proces dan de uitvoering.

Andere publicaties lijken meer aan te sluiten bij de gestelde voorwaarde over het gedeelde artistiek concept. Een voorbeeld hiervan is de publicatie *Making art with communities – A work guide* (Janssen et al. 2014) waarin aandacht wordt besteed aan de wijze waarop je bij *community-based arts projects* de gemeenschap kunt betrekken. De toevoeging van ‘community-based’ in vergelijking met het begrip ‘community arts’ suggereert een bepaalde positionering die zich meer lijkt te richten op het gemeenschappelijk werken aan artistieke projecten. Waar *community arts* ook kan gaan over kunstprojecten waar deelnemers slechts betrokken worden bij de uitvoering van een project, lijken *community-based arts projects* het werken met de gemeenschap centraler te stellen. De *work guide* heeft als uitgangspunt dat in sociaal artistieke projecten de kunstenaar een faciliterende rol heeft, zodat deelnemers de mogelijkheid krijgen hun behoeften, wensen en identiteit vorm te geven dan wel uit te drukken. Een goed sociaal artistiek project komt ten goede aan alle betrokkenen (Janssen et al., 2014).

In *work guide* is een specifiek hoofdstuk gewijd aan het werken met de gemeenschap. Hierin wordt expliciet benadrukt dat succesvolle projecten in alle gevallen nastreven dat gemeenschappen hun eigen onderwerpen, aspiraties en hun idee van cultuur definiëren. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan een proces van participatie, dat in het Engels een *collaborative practice* wordt genoemd. In de uitwerking van deze vorm van participatie wordt een aantal kenmerken opgesomd, dat sterk aansluit bij de voorwaarde van het gedeeld artistiek concept. Zo wordt benadrukt dat kunstenaars en deelnemers gezamenlijk kunst ontwikkelen en wordt als extra kenmerk genoemd dat het kunstwerk niet door één van de individuele deelnemers gemaakt kan zijn. ‘The artwork produced is “greater than the sum of its parts”’ (Janssen et al., 2014, p. 23). Een algemene ‘do’ in de *work guide* is de noodzaak van onderzoek doen naar de eigenheid van de gemeenschap waarmee wordt gewerkt, om zo inzicht te krijgen in de behoeften, vragen en aspiraties, maar ook specifieke omgangsvormen en taalgebruik van de gemeenschap (Janssen et al., 2014).

Een ander project dat interessant is om te noemen in het kader van dit verkennende literatuuronderzoek is het *Living Heritage* project (Matarasso, 2007). Dit project startte in maart 2001 in Skopje en bestaat uit verschillende soorten kleinere projecten in diverse landen in Zuidoost-Europa. De belangrijkste uitkomst van de verschillende deelprojecten was hoe het bestaande gemeenschappen wist te versterken en hoe het nieuwe wist te ontwikkelen.

Het *Living Heritage* project kende een viertal werkprincipes die in het kader van het onderzoek naar *De Kunst van Delen* interessant kunnen zijn. De eerste is dat het project niet open stond voor aanmeldingen van bestaande organisaties. Daarnaast richtte het project zich niet op financiële steun, maar juist op ondersteuning in de vorm van onder andere workshops en specifieke

trainingen. Het derde principe was dat uitgekeerde subsidies, als ze al werden toegekend, over het algemeen klein waren. Het doel hiervan was om geen afhankelijkheid van financiële steun te creëren. Deze vorm van steun zou namelijk na het stoppen van het *Living Heritage* project niet meer voorhanden zijn. De laatste en vierde voorwaarde was dat het project in staat was om een grote diversiteit aan projecten te ondersteunen. '[I]t accepted that what was meaningful to the beneficiaries was more important than what was valued by foundation staff or cultural experts' (Matarasso, 2007, p. 455). Er werd dus expliciet gekozen voor het uitgangspunt dat sociaal artistieke projecten van waarde zijn, als de deelnemers zelf er het belang van inzien. Het oordeel van de professional en de kunstenaar is daarbij ondergeschikt. Hiermee is het project ook minder afhankelijk van artistieke en culturele professionals, dan veel andere *community art* projecten (Matarasso, 2007).

Echter lijkt er een discrepantie te zijn tussen de opvatting van het artistieke bij het project *Living Heritage* en hoe Van Looveren (2010) het beschrijft. Bij het project *Living Heritage* lijken vooral de deelnemers te bepalen wat van artistieke kwaliteit is. Terwijl Van Looveren aangeeft dat iets van artistieke kwaliteit ook van waarde moet zijn voor meer dan alleen de deelnemers en directe betrokkenen. In de literatuur is er geen eenduidigheid over wanneer iets van artistieke kwaliteit is en wie dit bepaalt.

5.3 Sociaal artistieke projecten en de ABCD-methode

Gezien de positieve effecten van sociaal artistieke projecten op het sociale vlak, is een verband met het welzijnswerk voor de hand liggend. In *De Kracht van Cultuur* (2011) en de position paper van Social Art Lab (2014) wordt opgeroepen tot samenwerking tussen de culturele sector en de welzijnssector. In de vorige paragraaf kwam tevens naar voren dat sociale effecten van sociaal artistieke projecten worden versterkt naar mate deelnemers directer en intensiever participeren. Het belang van de voorwaarde van een gedeeld artistiek concept lijkt dus te worden bevestigd door hetgeen nu is gevonden in de literatuur.

Gezien de relatie met het welzijnswerk is er gezocht naar een methode uit deze sector. De ABCD-methode (asset-based community development) is een methode waarin de focus ligt op de gemeenschap. De ABCD-methode kenmerkt zich doordat het start bij de reeds aanwezige kwaliteiten van de gemeenschap en werkt vanuit deze kwaliteiten aan gemeenschapsvorming (Movisie, 2010). De methode is hiermee passend voor het betrekken van deelnemers bij het vormen van een gedeeld artistiek concept op basis van de kwaliteiten en interesses van een gemeenschap en de doelen die zij zelf relevant achten.

De ABCD-methode is een werkwijze die lijkt aan te sluiten bij wat in de vorige paragraaf een *collaborative practice* werd genoemd. Tevens sluit het aan bij de definiëring van sociaal artistieke projecten door Van Looveren, wanneer zij schrijft dat het artistieke kijkt naar de 'kracht en potenties die bij elk individu aanwezig zijn' (Van Looveren, 2010, p. 44). Daarnaast blijkt de ABCD-methode in een Utrechtse context actueel. In opdracht van de gemeente Utrecht lopen er momenteel meerdere experimenten naar de effecten van de ABCD-methode. Eén van de plekken waar de experimenten lopen, is het wijkcultuurhuis Het Wilde Westen (Gemeente Utrecht, z.d.).

De ABCD-methode is omvangrijk en veelvuldig in de literatuur beschreven en uitgewerkt. Het is niet het doel van dit hoofdstuk om een analyse te geven van hetgeen in diverse bronnen wordt verstaan onder de ABCD-methode. Om aan te blijven sluiten bij de hoofdvraag van dit onderzoek, wordt in deze eerste verkenning vooral gekeken welke do's en dont's de ABCD-methode kan bieden in het komen tot en/of het werken met een gedeeld artistiek concept binnen sociaal artistieke projecten. Daarbij staat voor nu de *Methodebeschrijving ABCD* (2010) van Movisie centraal.

Twee stappen in deze methodebeschrijving lijken van belang. De eerste stap in de ABCD-methode heet *mapping assets*. Het gaat hier om het in beeld brengen van reeds aanwezige capaciteiten en vaardigheden binnen de gemeenschap. Dit zou in een sociaal artistieke context kunnen betekenen dat het project start met het in kaart brengen van wat deelnemers al zelf kunnen op artistiek gebied, om vervolgens op basis hiervan een concept te ontwikkelen (Movisie, 2010). De vierde stap in de ABCD-methode lijkt ook interessant voor het werken aan een gedeeld artistiek concept. Het gaat in deze stap om visievorming over de wijk en een plan maken voor de ontwikkeling ervan. In de ABCD-methode gaat men ervan uit dat dit een cruciale stap is bij het creëren van draagvlak. In de context van sociaal artistieke projecten impliceert de vierde stap dat de (door de deelnemers gewenste sociale ontwikkeling van de wijk onderdeel wordt van het artistiek concept.

Naast deze concrete stappen uit de methode, benoemt de *Methodebeschrijving ABCD* (2010) enkele concrete competenties die een professional nodig heeft om succesvol te kunnen werken met de ABCD-methode. Eén van de meeste opvallende competenties die de rol van de professional stuurt, is: 'De werker moet kunnen werken met een open begin' (Movisie 2010, p. 15). Het is dus niet langer de professional die start vanuit een eigen noodzaak of aanleiding; de aanleiding ontstaat vanuit de gemeenschap. Dat wil niet per se zeggen dat je als professional moet wachten op de gemeenschap, maar deze competentie roept op om samen mét de gemeenschap aanleidingen te vormen om tot actie over te gaan.

Hier sluit een andere competentie op aan: 'De werker zal een evenwicht moeten weten te vinden tussen enerzijds de zelfwerkzaamheid van de bewoners en anderzijds de mate van ondersteuning die nodig is' (Movisie 2010, p. 16). Een laatste interessante competentie is: 'De werker moet om kunnen gaan met de spanning tussen enerzijds de eigen professionele kwaliteiten en anderzijds de wensen en vragen van de bewoners' (Movisie 2010, p. 16). Binnen een sociaal artistiek project zou dit vooral van toepassing kunnen zijn op het artistieke niveau van het project. Zoals eerder aangegeven in deze paragraaf is er in de literatuur een discussie waar te nemen die gaat over de mate waarin het artistieke zich verhoudt tot het sociale karakter van de projecten. Als professional dien je je binnen sociaal artistieke projecten af te vragen wiens interpretatie van wat artistiek is zwaarder weegt. Vanuit de ABCD-methode gedacht zou dit dus een balans moeten worden tussen de perceptie van deelnemers en kunstenaars.

5.4 Tussenresultaten van verkennend literatuuronderzoek

Op basis van een eerste verkenning in de literatuur zien we dat de noodzaak van het werken vanuit een gedeeld concept, waarin deelnemers actief participeren, de sociale effecten van sociaal artistieke projecten weet te verstevigen. Daarbij is het wenselijk dat deelnemers en professionals met elkaar samenwerken in een *collaborative practice*, waarin de kwaliteiten en aspiraties van de deelnemers het startpunt is en de professional een steeds meer faciliterende rol krijgt. Wanneer de betekenisgeving vanuit de gemeenschap belangrijker wordt, is het van belang als professionals een visie te hebben op wat verstaan wordt met artistieke kwaliteit. Wanneer steeds meer vanuit de gemeenschap gewerkt gaat worden, is het de taak van de professional om de balans tussen het artistieke en het sociale in de gaten te houden. Echter in de literatuur wordt hiervoor geen eenduidige beschrijving gegeven. De ABCD-methode is een manier om het werken vanuit de gemeenschap en een gedeeld artistiek concept methodisch meer richting te geven. Deze methode sluit in de uitgangspunten goed aan bij het idee van het werken vanuit en met een gedeeld artistiek concept en zou daarom in een vervolgonderzoek een goede methodische basis kunnen vormen.

6. Conclusie en aanbevelingen

Het doel van dit verkennend praktijkgericht onderzoek was een systematische verkenning gericht op het beschrijven en in beeld brengen van de werkwijzen, de uitdagingen en de do's en dont's die uit de eerste module - gericht op de wijk Zuilen - van het project van *De Kunst van Delen* naar voren kwamen. Inzet was dat dit project als een eerste stap naar de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City kan dienen. Wanneer het project zich goed zou ontwikkelen, zou in een plusmodule het project ook uitgevoerd gaan worden in een andere wijk van Utrecht. De onderzoeksvraag luidde als volgt:

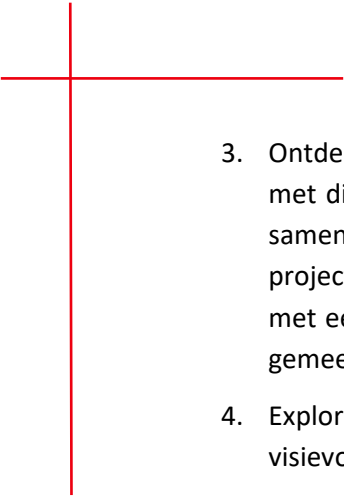
Wat zijn de belangrijkste voorwaarden die naar voren komen bij het project De Kunst van Delen in de wijk Zuilen, voor de ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City?

Op basis van de vier stappen in het onderzoek, te weten: de participerende observaties, individuele interviews, het groepsinterview en het aanvullend literatuuronderzoek, met ook de tussenresultaten die ze opleverden, kan geconcludeerd worden dat de belangrijkste voorwaarden die naar voren komen bij het project *De Kunst van Delen* zijn:

1. Werk vanuit een gedeeld artistiek concept. Zorg hierbij voor inspraak van de deelnemers aan de voorkant. Bij *De Kunst van Delen* gaat het dan om zowel de ouderen als de jongeren.
2. De professional(s) van het project dienen over zowel artistieke als sociale vaardigheden te beschikken. De sociale en artistieke vaardigheden kunnen in een of meerdere personen verenigd zijn.

Wij bevelen daarom het project *De Kunst van Delen* aan om op dit moment niet op te schalen naar andere wijken, omdat daarvoor eerst een gedeelde visie op sociaal-artistieke projecten nodig is. We raden aan om eerst met elkaar 'terug naar de tekentafel' te gaan om een visie en beleid te ontwikkelen over een gedeeld artistiek concept waarin artistieke kwaliteit met focus op het werken vanuit de gemeenschap is geëxpliciteerd. Daarbij is het van belang om een gezamenlijke visie te hebben op de rol van de sociaal-artistieke professional. Terug naar de tekentafel betekent niet dat er gestopt moet worden met experimenteren, maar de experimenten zouden in dienst moeten staan van de ontwikkeling van deze gedeelde visie. Meer specifiek geven we de volgende aandachtsgebieden voor het vinden van een gedeelde visie:

1. Ontwerp met samenwerkende organisaties een gedeelde visie op een artistiek concept, dat vanuit de waarden van de gemeenschap wordt vormgegeven. Het artistieke is een onderdeel van het doel dat nagestreefd wordt. Dat doel is een product met een zekere artistieke kwaliteit, maar tegelijkertijd is het artistieke niet het enige doel, want er worden ook sociale doelstellingen nagestreefd;
2. Ontdek de eigenheid van de gemeenschappen waarmee vanuit de wijkcultuurhuizen wordt gewerkt om zo inzicht te krijgen in de behoeften, vragen, aspiraties en ook specifieke omgangsvormen en het taalgebruik van de gemeenschap;

- 
3. Ontdek (experimenterend en onderzoekend) met elkaar de implicaties van het werken met directe participatie, de samenwerking in een *collaborative practice* en de daarmee samenhangende ABCD-methode voor de bijdrage van de professional in sociaal-artistieke projecten. Meer specifiek: ontdek de rol van de sociaal-artistieke professional die werkt met een 'open begin', waarbij de aanleiding voor een sociaal-artistiek project vanuit de gemeenschap ontstaat;
 4. Exploreer met elkaar *community-based arts projects* om tot gemeenschappelijke visievorming te komen;
 5. De manier waarop deze gemeenschappelijke visie tot stand zou moeten komen vraagt om extra tijd voor kennisdeling en nader onderzoek.

Literatuurlijst

- Carey, P. & Sutton, S. (2004). Community development through participatory arts: Lessons learned from a community arts and regeneration project in South Liverpool. *Community Development Journal*, 39 (2), 123-134.
- Gemeente Utrecht (2017). *Bevolkingsprognose 2017*.
Geraadpleegd op 19 december 2018 van <http://www.utrecht-monitor.nl/sites/www.utrecht-monitor.nl/files/bestanden2018/documenten/2017-12-rapportage-bevolkingsprognose.pdf>
- Gemeente Utrecht. (z.d.). *ABCD benadering voor Utrechtse buurten*.
Geraadpleegd op 7 november 2018 van <https://www.utrecht.nl/zorg-en-onderwijs/informatie-voor-professionals/samenleven-welzijn/welzijn-in-de-wijk/abcd-benadering-voor-utrechtse-buurten/>
- Janssen, B. et al. (2014). *Making art with communities – A work guide*.
Geraadpleegd op 7 november 2018 van https://creative.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/57065/Community_Partnerships_Workguide_lores_2014edit.pdf
- Ketelaars, S. & Metze, T. (2011). Kunstzinnige ontmoetingen en talentontwikkeling. In Nicis Institute. *Kracht van Cultuur* (pp. 57-73). Geraadpleegd op 7 november 2018 van http://www.cal-xl.nl/media/uploads/files/Publicatie_CoP_Cultuurimpuls_jaar_2-1.pdf
- Leavy, P. (2017). *Research Design: Quantitative, Qualitative, Mixed Methods, Arts-Based, and Community-Based Participatory Research Approaches* (1e ed.). New York, Verenigde Staten: Guilford Publications.
- Matarasso, F. (2007). Common ground: cultural action as a route to community development. *Community Development Journal*, 42 (4), 449-458.
- Movisie. (2010). *Methodebeschrijving ABCD*.
Geraadpleegd op 9 november 2018 van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-03/Methodebeschrijving-ABCD.pdf>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.
- Social Art Lab. (2014). *De maatschappelijke waarde van sociaal artistieke projecten*. Geraadpleegd op 2 november 2018 van <https://www.lkca.nl/informatiebank/demaatschappelijke-waarde-van-sociaal-artistieke-projecten-position-paper>
- Van Ditzhuijzen, J., Van Grinsven, S. & De Groot, N. (2018). *Wat werkt bij culturele interventies voor ouderen*. Geraadpleegd op 19 december 2018 van [https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Wat-werkt-bij-culturele-interventies %20%5BMOV-13684125-1.2%5D.pdf](https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Wat-werkt-bij-culturele-interventies%20%5BMOV-13684125-1.2%5D.pdf)
- Van Looveren, M. (2010). Balanceren op de breuklijn tussen sociaal en artistiek. *Boekman*, 22 (82), 41-45.

Bijlagen

Bijlage 1: Opdracht Age Friendly Cultural City (AFCC)

Opdracht Age Friendly Cultural City (AFCC) – Deelnemers Kunst van Delen

Introductie (warming-up)

- Welke onderdelen zijn voor u belangrijk in een AFCC? Waar moet een AFCC aan voldoen?

Stel, u krijgt 10 miljoen, waar zou u het dan aan uitgeven? (inventariseren)

- Onderdelen kleuren geven + legenda maken

Bouwen (plattegrond maken)

- Welke onderdelen moeten er in onze stad komen?
- Wat is belangrijk aan de indeling van de stad?
- Waar moet wat zijn en hoe verbinden? (netwerk; organisatie)
- Infrastructuur, woningen, voorzieningen, bedrijven/winkels, recreatie?

Antwoordformulier invullen

Bijlage 2: Vragenlijst/antwoordformulier

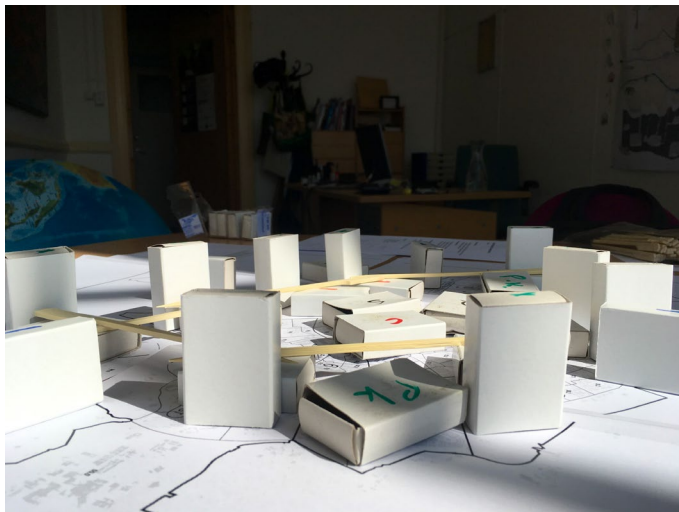
Antwoordformulier De Kunst van Delen

Naam:

1. Waarom doet u mee aan De Kunst van Delen?
2. Welke elementen uit de Age Friendly Cultural City die we vandaag ontworpen hebben zaten er al bij De Kunst van Delen?
3. Wat moet er volgens u nog toegevoegd worden aan De Kunst van Delen?
4. Wat kan er volgens u minder bij De Kunst van Delen?
5. Wat moet volgens u hetzelfde blijven bij Kunst van Delen?
6. Voelt u zich bij Kunst van Delen onderdeel van een groep? Hoe komt dat?
7. Waarop is de groep volgens u gebaseerd?
8. Kan iedereen die mee zou willen doen zich aansluiten bij de groep? Waarom wel/niet?
9. Zijn er afspraken binnen de groep?
10. Wat voor afspraken dan?
11. Zou u meer afspraken willen?
12. Wat voor afspraken dan?

Bijlage 3: Afbeeldingen AFCC gebouwd door geïnterviewden (mei t/m juni 2018)

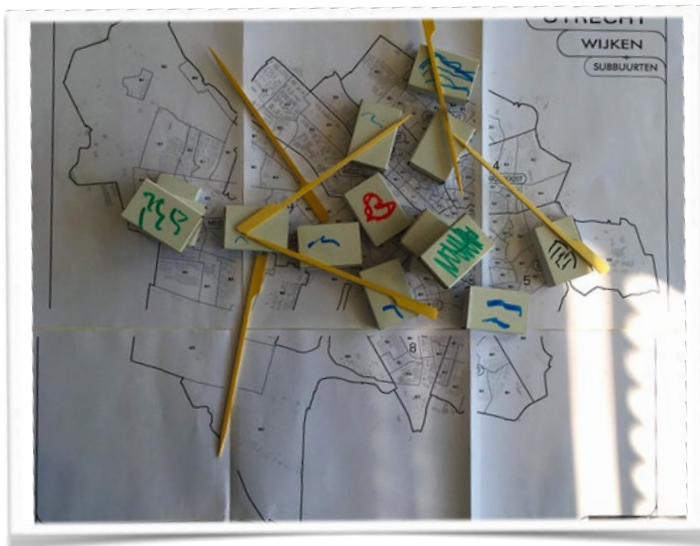
Directeur ZIMIHC



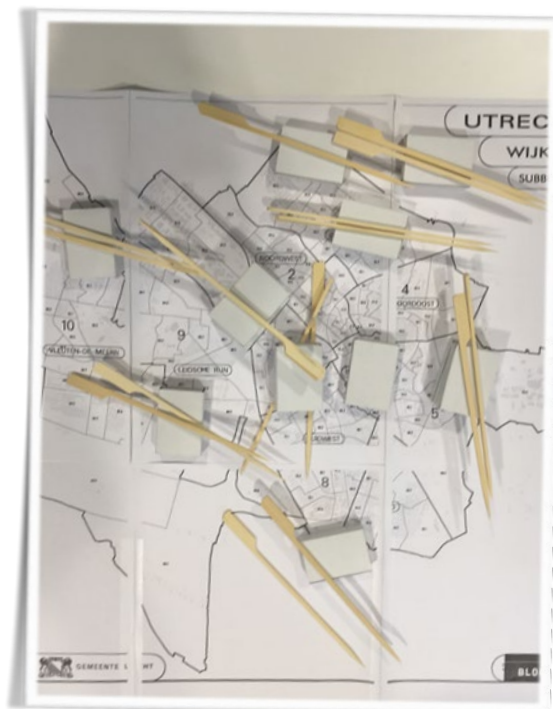
Directeur Cultuurhuis Kanaleneiland



Projectleider De Kunst van Delen



Coördinator buurthuis Oase



Artistiek leider Grijsze Koppen Orkest

